

de Jacobs ladder

Speciale uitgave van de Stichting tot Behoud van het Cultureel Erfgoed van Jacobswoude, onder redactie van de Historische Vereniging O.C. van Hemessen

De canon van Hoogmade en Woubrugge

823

Speciale uitgave van de Jacobs ladder

1225

Bij de voorplaat

De canon is een speciale uitgave van de Jacobsladder.

.....

43^e jaargang, december 2023

SSN 0168-1079

© Historische Vereniging 'Otto Cornelis van Hemessen'.
Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Op tijd opzeggen!

Wilt u – om wat voor reden dan ook – uw lidmaatschap van de Historische Vereniging niet verlenen, vergeet dan niet dit tijdig (vóór 1 december) schriftelijk te melden aan onze penningmeester: Ton Meester, Cantharel 72, 2403 RA Alphen aan den Rijn, e-mail: ton.meester@gmail.com

Lidmaatschap

Wilt u onze Historische Vereniging steunen en de Jacobsladder voortaan elk kwartaal thuis ontvangen? Bel, schrijf of mail dan naar onze secretaris, Anneke Zwarst, a.h.zwarst@kpnmail.nl (Zie onze site www.hemessen.nl)
De contributie bedraagt € 18,- per jaar en € 28,- voor hen die het blad per post ontvangen. Te voldoen na ontvangst van de nota op de rekening bij de Regiobank, nummer NL28 RBRB 0850 0174 16 t.n.v. de Penningmeester van de Historische Vereniging 'Otto Cornelis van Hemessen'.

De Jacobsladder is een uitgave van de Stichting tot Behoud van het Cultureel Erfgoed van Jacobswoude.

www.hemessen.nl

www.museumwoubrugge.nl

.....

Erelid

- Ben Beukenholdt, oud-voorzitter
- D. Brouwer de Koning (2022†), oud-burgemeester van Jacobswoude
- C. Karmelk, oud-penningmeester van de vereniging (2012†)
- G.W. van der Laan (1999†)

Voorzitter

- Ed Molenaar
Schouw 17, 2481 CP Woubrugge
telefoon 06-290 564 01
e-mail: ed.molenaar@ziggo.nl

Secretaris

- Anneke Zwarst
Van Eeghenstraat 40, 2481 XS Woubrugge
telefoon 0172-518186
e-mail: a.h.zwarst@kpnmail.nl

Penningmeester

- Ton Meester Cantharel 72, 2403 RA Alphen aan den Rijn, telefoon 0172-518560
e-mail: ton.meester@gmail.com

Bestuursleden

- Betty Kemper
- Thea Kok-Lansbergen
- Pim Laarmans
- Peter de Lange
- Roelf Scholma

Redactie

- Thea Kok-Lansbergen (eindredactie)
Emmalaan 74
2481 BB Woubrugge
telefoon 06-21605585
e-mail: thea.lansbergen@ziggo.nl
- Pim Laarmans
- Anneke Zwarst

Basisvormgeving en opmaak

Blikveld, Zandvoort

Aan dit nummer werkten mee

Zie achterzijde

Foto's en illustraties

Zie pagina 37

Beeldbewerking

Pim Laarmans/Hans Bax

De canon van Hoogmade en Woubrugge

1200 jaar geschiedenis

Met het verschijnen van deze canon van Hoogmade en Woubrugge komt een lang gekoesterde wens van onze historische vereniging in vervulling. Door middel van 19 vensters krijgen we een overzicht van belangrijke gebeurtenissen uit de geschiedenis van onze plattelandsdorpen.

Bestuurslid Pim Laarmans nam het initiatief en nam de organisatie op zich. Hij kon een aantal dorpsgenoten enthousiasmeren een venster te schrijven. Na een oproep in onze Jacobsladder reageerden nog enkele leden die hun medewerking aanboden. Thea Kok-Lansbergen, bestuurslid en eindredacteur van de Jacobsladder, redigeerde alle teksten. Lonneke Beukenholdt gaf ook deze canon (we zijn het gewend van de Jacobsladder) weer prachtig vorm!

Maar ik kan het Pim beter zelf laten vertellen.

Ed Molenaar

Voorzitter Historische Vereniging O.C. van Hemessen en Stichting tot Behoud van het Cultureel Erfgoed van Jacobswoude.

Het was in het jaar 823 dat ridder Jacob van den Woude van leenheer Lodewijk de Vrome (zoon van Karel de Grote) een groot gebied in leen kreeg. Dit gebied met de naam Esselijckerwoude was gelegen tussen het huidige Leiderdorp en het dorp Ter Aar. Aan de Herenweg, destijds een smal pad tussen Oudshoorn en Leimuiden, werd in opdracht van Jacob van den Woude een ridderhofstede met kapel gebouwd. Het dorp Jacobswoude was een feit.

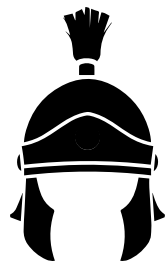
Nu in 2023, dus precies 1200 jaar later, brengen wij de canon van Woubrugge en Hoogmade uit, een terugblik op historische en interessante gebeurtenissen uit onze streek.

Uiteraard vergeten we de geschiedenis van Hoogmade niet! Die begint in 1252; tot die tijd hoorde het gebied dat later de heerlijkheid Hoogmade zou worden nog tot de heerlijkheid Esselyckerwoude/Jacobswoude. Sinds 1855 is Hoogmade onderdeel van de gemeente Woubrugge. (Zie ook het venster op pag. 24/25).

Verschillende schrijvers hebben met veel plezier een bijdrage aan deze canon geleverd. Wij zijn ze daar zeer dankbaar voor! Het zijn geen historici met een wetenschappelijke achtergrond, maar de huidige bewoners van dit mooie gebied.

Wij wensen u veel leesplezier!

Pim Laarmans

De Limes

door Roelf Scholma

Ga je mee op reis? Vanuit het verleden reizen we via het heden de toekomst tegemoet. Kom, we gaan op weg. We zetten de klok twintig eeuwen terug. Op naar Julius Caesar, de Romeinse veldheer die met zijn legioenen grote delen van Europa veroverde. Zullen we deze Romeinse veldheer zelf zijn verhaal eens laten vertellen? „**Moet dat echt? Kun je niet gewoon zijn memoires lezen?**” Julius Caesar schreef zijn memoires persoonlijk. Hij verhief zichzelf hierdoor tot hoofdpersoon van de geschiedenis.

“Centurion, uit dat drassige noorden van mijn rijk, jij was de aanvoerder van ons legioen in het noorden. Vertel Caesar nu eens waarom ons legioen in het noorden nooit de overwinning heeft behaald?”
“Caesar zoal u weet, trok uw legioen onder mijn leiding in eerste instantie verder naar het noorden en verdreven we de Bataven en Cananefaten, twee Germaanse stammen, uit hun oorspronkelijke woongebied. Maar de Germanen lieten zich gewoon niet onderwerpen; zodra wij ons uit het veroverde gebied terugtrokken kwamen ze weer terug en vielen zij ons keer op keer aan.”

Niet alleen keizer Julius Caesar ondervond problemen in het noorden van het Romeinse Rijk, ook keizer Augustus had het daar erg moeilijk. Deze keizer wilde het land boven de Rijn (tot aan de Elbe in Duitsland) veroveren maar ondanks vele veldtochten zou dat niet lukken.

De Germaan Arminius (Attila de Hun) viel in het jaar 9 na Christus drie Romeinse legioenen (18.000 man) aan. In het Teutoburgerwoud (waar nu Osnabrück ligt) werden de Romeinse legioenen verslagen. De Romeinen moesten na dit verlies wel een nieuwe grens van hun rijk trekken. De rivier de Rijn is in 47 na Christus de natuurlijke grensrivier van het Romeinse Rijk geworden. Deze noordgrens werd 'De Limes' genoemd.

In het huidige Nederland bouwden de Romeinen verschillende legerplaatsen. Een daarvan in de Rijnstreek, van waaruit de noordgrens van het rijk tegen invallen van 'de barbaren' verdedigd moest worden, was de nederzetting Albaniana in het huidige Alphen aan den Rijn. <<

Veen zoals het er ten tijde van de Romeinen uitzag achter de zeereep.

Misschien eerder

Locatie

In de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden zit een complete onversierde pot van aardewerk. Aan de binnen- en buitenzijde bevinden zich kookresten. De vindplaats is Hoogmade. Er is verder geen context dus het zou kunnen dat de pot niet van deze plek is. We beginnen daarom liever bij de Romeinen. De datering van de pot is ergens tussen 500 en het jaar 0. Officieel is dit nog prehistorie. IJzertijd om precies te zijn.

Kastelen in de Middeleeuwen (500 tot 1500 n. Chr.)

door Pim Laarmans

Kasteel Ter Woude in de heerlijkheid Esselijckewoude, sinds 823 door de familie Van den Woude bewoond:

'Zoon Jacob, steek jij de kaarsen even aan, het wordt hier binnen in ons kasteel in Jaepswou (later bekend als Jacobswoude) al vroeg donker.'
"Dat doe ik, vader. Ik wil u nog even wat vertellen: ik ben vanmorgen in het bos aan het jagen geweest en sprak nog met Coen die met het bouwen van de brug over de veenstroom naar 't Braessem Meer begonnen is. Hij schiet daar al behoorlijk mee op en denkt dat de kerkgangers uit Homa (Hoogmade) in het voorjaar via de brug naar onze kapel kunnen lopen."

"Dat is goed nieuws zoon, die brug is zowel voor

ons, als voor boer en buitenlui, een mooie vooruitgang."

Kasteel Ter Woude was niet het enige kasteel in onze omgeving. In Koudekerke (Koudekerk) werd in 1386 begonnen met de bouw van een nieuw kasteel voor Jan van Poelgeest. Het zou de naam Klein Poelgeest krijgen. Het oude, uit 1326, dat bewoond werd door zijn vader Dirk van Poelgeest, kreeg een nieuwe naam: Groot Poelgeest. Ook Hofstede Den Toll (1250) en de burcht Foreest (1350) stonden in Koudekerk.

Nieuwe tijden

De ontwikkelingen gaan snel. Gebieden worden ontgonnen, wateringën worden gegraven, dijken worden aangelegd en landbouwgebieden ontstaan. De bevolking neemt toe, en daarom moe-

ten er nieuwe dorpen en steden worden gebouwd. De kapel bij het kasteel Ter Woude wordt een kerk. Rondom deze kerk worden huizen gebouwd. Het dorpje dat ontstaat krijgt de naam van de leenheer Jacob van den Woude: Jacobswoude. Ook de nieuwe brug over de Woudwatering wordt vernoemd naar dit dorp, de brugge van Woude, wat in de volksmond Wou-brugge wordt. Bij de

brug worden huizen gebouwd, het begin van het huidige Woubrugge.

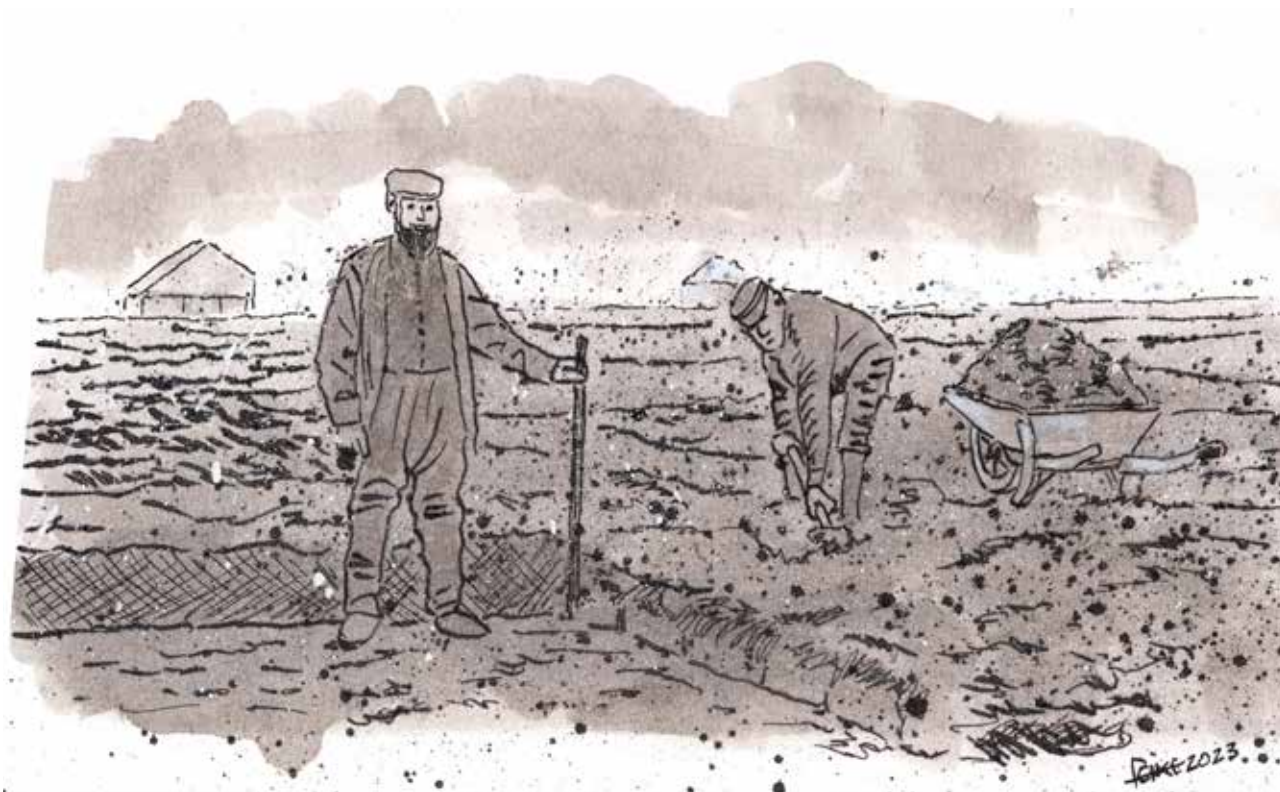
Voor al dit bouwen in Rijnland is hout, veel hout nodig. De bossen in het gebied Esselijckewoude verdwijnen daardoor dan ook snel. <<

In de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden bevindt zich een vogelfluitje uit Woubrugge. Het fluitje is middeleeuws en al begin vorige eeuw gevonden want het is in 1912 geschonken aan het museum. De datering ligt tussen 1575 en 1700

De afwatering van de Rijn

door Pim Laarmans

“Willem, ik zie het niet meer zitten, nu staan de weilanden wéér onder water. Ik heb de koeien opnieuw van het weiland af moeten halen, maar ze moeten wel eten, en geld voor extra voer heb ik niet...”

“Wat een zorgen Coen! Die hoge waterstand hier in het Rijnland komt doordat de Rijn door de verzanding bij Katwijk en de aanvoer van extra water van stroomopwaarts niet meer vrij in zee kan uitstromen. Die dam van de Graaf van Holland bij Swadenburg (Zwammerdam) heeft nooit veel geholpen. Dan moest de dam weer open en dan werd-ie weer gesloten. Ik begrijp dat de bisschop van Utrecht het in 1165 zelfs voor elkaar heeft gekregen dat de dam nu definitief afgebroken is. De hoge heren voeren al jaren een discussie over wat te doen...”

Zo kan een gesprek tussen twee boeren in het begin van de dertiende eeuw eruit gezien hebben.

Nieuwe waterwegen

Er werden in de periode 1202-1204, drie extra water-

verbindingen naar het noorden gegraven:

- een watering tussen de Rijn en de bestaande veenstroom bij het huidige Woubrugge (nu de Heijmanswetering genoemd)
- de veenstroom werd gekanaliseerd (nu bekend als de Woudwetering)
- een nieuwe verbinding tussen de Braassem naar het huidige Haarlemmermeer, de Goog.

De 'hoge' heren uit Rijnland beseften dat er meer moest gebeuren. Het probleem was namelijk niet alleen het teveel aan water van de Rijn dat overstromingen in Rijnland veroorzaakte. Er was ook een probleem, als bij storm het water uit het noordwesten werd opgestuwd. De waterschappen in Rijnland (later Het Hoogheemraadschap) besloten in 1220 in het noorden van hun gebied een dijk met zeven spuisluizen aan te leggen, de Wendeldijk. Deze dijk moest het (zilte) water uit het noorden tegenhouden. Nog later werd de Spaarndammerdijk aangelegd. Het veenweidegebied in Rijnland werd hierdoor beter tegen het water uit het noorden beschermd. Door het graven van de weterin-

van Hemessen

gen in Rijnland ontstond er een vaarroute van zuid naar noord. De handel met binnenvaartschippers nam toe en langs de oevers van de weteringen ontstonden allerlei winkels, en scheepswerven voor reparatie en scheepsbouw.

Ook de industrie (met name de dakpannen industrie) kwam op gang.

Waar de beslissing rond 1202 om een waterverbinding te maken tussen Rijn en het Haarlemmermeer al niet voor zorgde...

Zo kwam Woubrugge tot ontwikkeling. <<

jaargang 43 CANON

De Woudwetering

door Ben Beukenholdt

Al wandelend langs of zittend op een bankje aan de kant van de Woudwetering, denk je onwillekeurig hoe dat allemaal daar is gekomen.

Welnu, onze veldwachter, O.C. van Hemessen, schreef in 1904 in zijn boek 'Eene wandeling door Woubrugge-Hoogmade', reeds over de Woudwetering: "Deze is niet door de natuur gevormd, maar gegraven en wel in denzelfden tijd als de Heijmans- of Hermanswetering, te Oudshoorn. Dit geschiedde in het jaar 1062, door Geertruida van Saxen, Gravin van Holland; zij noemde die vaart naar haren Vader Herman van Saxen."

De aanleiding voor het graven van een vaart was dat de Oude Rijn regelmatig buiten zijn oevers trad en voor overstromingen zorgde, waar akkerbouw en veeteelt veel narigheid van ondervonden. Er zijn twee lezingen over de oorzaken van die overstromingen. Jaap Haasbroek en anderen spraken van stormen die het water opstuwden. Anderen spreken over verzanding van de Oude Rijn bij Katwijk waardoor het water niet meer de Noordzee in kon stromen.

Over het juiste jaartal zijn de meningen ook verdeeld. O.C. van Hemessen spreekt over 1062. Pim Laarmans houdt in de Jacobs ladder vast aan 1202, het jaartal dat het Hoogheemraadschap van Rijnland hanteert. Toen werd een overeenkomst

gesloten tussen de Graaf van Holland en de bisschop van Utrecht. Hierin werd besloten drie afwateringen te graven vanuit de Oude Rijn richting het noorden, namelijk de Heijmanswetering, de Woudwetering en de Goog (zie ook het venster 'De afwatering van de Rijn'). Een derde jaartal is 1300, genoemd door Piet van der Plas, historicus.

Hoe dan ook:

Het 2100 m. lange kanaal is handmatig gegraven wat in die tijd geen sinecure moet zijn geweest. Het ging door een veenwildernis en praktisch onbewoond gebied. Waarschijnlijk is bij het graven van de Woudwetering gebruikgemaakt van een al aanwezige natuurlijke afwatering, een veenstroompje. Dit is verbreed en uitgediept. Bij de andere twee was dat niet het geval.

Later ontwikkelde Woubrugge zich langs de Woudwetering tot een wachtplaats voor de zeilschepen die bij storm niet de Braassem en de Haarlemmermeer konden oversteken. Hierdoor ontstond scheepvaart gerelateerde bedrijvigheid langs de Woudwetering.

Het kanaal diende vanaf toen tot op de dag van vandaag als belangrijke waterweg voor vracht en pleziervaart. Het is een onderdeel van de zgn. staandemastroute. <<

De bereikbaarheid van Hoogmade

door Thea Kok-Lansbergen

In het venster over de Woudwetering hiernaast zien we hoe het dorp Woubrugge groeide, en hoe belangrijk het dorp bijvoorbeeld was voor de vrachtschepen die er langs voeren. Maar hoe zat het eigenlijk met Hoogmade?

Lang was Hoogmade een wereldje op zich. Een van de oorzaken was het feit dat het dorp eeuwenlang vanuit Leiderdorp en Leiden moeilijk bereikbaar was. Voor er een echte weg werd aangelegd was de boot een oplossing; en anders was het ploeteren door de velden. Door de Bospolder, van klaphek tot klaphek... Gelukkig was daar wel een simpel houten bruggetje over de Zuidzijdervaart, dat de verbinding tussen Bospolder en de Hoogmadese polder mogelijk maakte.

Hans van der Wereld schreef over de genoemde hekken en andere obstakels: "Hoe de verbindingen naar bijvoorbeeld Leiden waren, leren we van uit een brief van 30 juli 1847 van burgemeester N. Samsom aan de gouverneur van Zuid-Holland. De eerste burger van de toen nog zelfstandige gemeente Hoogmade klaagde over het feit dat het landpad van Hoogmade naar Leiden veel te wensen overliet, dat de reis door de weilanden voerde en dat de hekken in die landen met veel gevaar overgeklimmen moesten worden. Er waren verder smalle en gammele planken over de poldersloten en 's winters welhaast onbegaanbare dammen door smeltwater en hoge waterstand in de polders." Het pleidooi van burgemeester Samsom leidde in eerste instantie tot verbetering van dammen en hekken en uiteindelijk in 1862 tot de aanleg van een weg van Hoogmade naar Leiderdorp. Een weg met twee tollen: één in de Munnikenpolder, en één op de brug over de Rijn in de Bruggestraat in Leiderdorp.

Ook richting Woubrugge was het afzien. Om daar te komen moesten de inwoners gaan lopen (en

'Naar de kerk', aquarel van Hendrik Johannes Weissenbruch.

dat duurde wel een uurtje), en als ze geluk hadden konden ze nog wel eens meerijden in een boerenwagen.

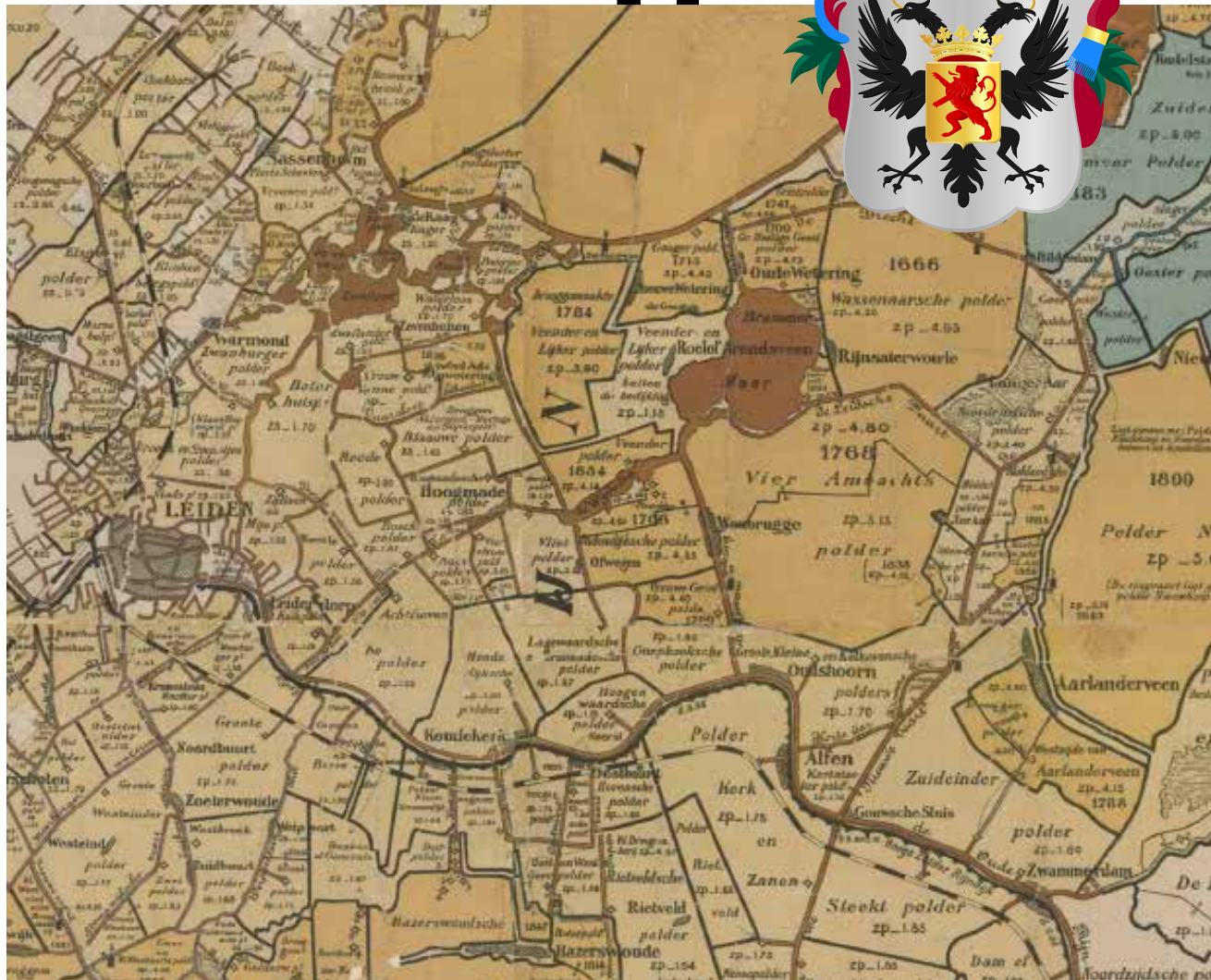
Voor kerkgangers was de geïsoleerde ligging van hun dorp ook problematisch te noemen: in de vroege middeleeuwen moesten de gelovigen van Hoogmade naar de kapel in Jaepswou (Jacobswoude) lopen, een tocht die niet ongevaarlijk was! Van de andere kant, Rijpwetering en Oud Ade, is bekend dat de vrouwen klaagden over de slechte verbinding tussen hun dorpen en Hoogmade. Als zij daar ter kerke wilden gaan riskeerden ze, door het hoge natte gras, regelmatig vochtige jurken. <<

Brug over de Zuidzijdervaart.

Het Hoogheemraadschap van Rijnland

door René van Tienhoven

Detail uit de Polderkaart van de landen tusschen Maas en IJ van onderwijzer W.H. Hoekwater uit circa 1910, met de diepten van de polders.

Als je 's morgens opstaat, is het heel normaal dat je schoenen niet zijn weggedreven. Poets je je tanden, dan spoelt het water zonder problemen weg door het afvoerputje. En 's zomers vind je het vanzelfsprekend om te varen en zwemmen in de Wijde Aa of de Does. Toch is dat allemaal best bijzonder.

Wie zorgt er bij ons eigenlijk voor die perfecte waterhuishouding? Dat is het Hoogheemraadschap van Rijnland in Leiden. Al sinds 1255 zorgt Rijnland voor veilige dijken, schoon en gezond water in

plassen en sloten en een evenwichtige waterstand. Ook zuiveren ze het afvalwater van alle huishoudens en bedrijven. In het werkgebied van Rijnland (grofweg tussen de duinen en Gouda) wonen 2,6 miljoen mensen. Die staan er niet bij stil, maar grote kans dat hun huis enkele meters onder de zeespiegel ligt en zonder veilige dijken volledig onder water zou verdwijnen. Om dat te voorkomen waakt Rijnland over onze veiligheid met een stabiele duinenrij, stevige dijken en kades en een efficiënte bemaling. Ook bij zware storm of langdurige regenval bieden die voldoende bescherming om onze polders droog te houden.

Een grote bedreiging voor de waterhuishouding

in onze regio was eeuwenlang de turfwinning. Turf was een prima brandstof, maar de boeren groeven steeds grotere gedeeltes van hun percelen af, wat tot gevaarlijke situaties leidde. Want overal waar je turf stak, bleven plassen achter, die na verloop van tijd door instortende dijkes aan elkaar groeiden. De aanvankelijk kleine plasjes werden gevaarlijke

monsters die bij storm soms tot aan de grenzen van de Hollandse steden voor wateroverlast zorgden. Bekend was de verzuchting: "Het land vliegt de schoorsteen uit". Net als nu in Groningen moest er een eind komen aan die ongeremde grondstoffenroofen dus greep het Hoogheemraadschap van Rijnland in.

Men besloot alleen nog vergunningen te verlenen voor de afgraving van turf als die samen met de drooglegging van de polder in één keer geregeld werd. De primeur van deze nieuwe werkwijze kwam in 1727 toe aan de Oudendijkse polder in Woubrugge! In veertig jaar tijd is deze uitgeveend, waarna hij 4 meter lager lag dan voorheen. Het verschil in hoogte met de naastgelegen Vlietpolder kan je bij Ofwegen nog steeds goed zien. Tot de 17e eeuw lagen deze polders even hoog.

Waterschappen vormen de oudste bestuurslaag van Nederland. Ze bestaan al bijna duizend jaar en behoren tot de eerste democratische bestuursvormen ter wereld. In ons land vormden ze ook de basis van ons politieke stelsel. Ons parlement en ook onze provincie- en gemeentebesturen zijn 'afgekeken' van de organisatie van de waterschappen. Aan het hoofd van een waterschap staat de dijkgraaf. Daaronder komt de zogenaamde heemraad of hoogheemraad (de laatste heeft ook zout water in zijn district).<<

Jan de Bakker

door Betty Kemper

Jacobsladder 2023 Otto Cornelis

“Hé Gerrit, zin om te vissen?” Jan Dirkszn. vraagt het hoopvol aan zijn klasgenoot, met wie hij een schoolbank in Gouda deelt. Maar Gerrit Gerritszn, zoon van een eenvoudige wasvrouw, kan goed leren en zegt plichtsgetrouw: “Nee Jan, ik moet studeren, want ik mag naar de Fraterschool in Deventer.”

zijn leerlingen en vooral Jan wordt erdoor geboeid. Toen Luther zijn 95 stellingen aan de hoofddeur van de Slotkapel van Wittenberg had gespijkerd kwam de R-K Kerk in opstand en veroordeelde de aanhangers van Luther tot ketters. De hervorming van het katholieke geloof bevorderen was volgens de R-K kerk in die tijd ketterij. Ook in Nederland.

Jan antwoordt: “Hè jammer, het is zulk lekker weer! Nou dan duik ik ook maar in de boeken.” Jan Dirkszn. wordt later koster in Woerden. Hij trouwt en krijgt een zoon, Jan Janszn. van wie hij hoopt dat hij het tot priester zal brengen. Jan Janszn. zingt in het koor van de Domkerk in Utrecht, maar als hij de baard in de keel krijgt stopt hij met zingen. Om priester te worden moet en gaat Jan Janszn. verder leren.

“Dag meester Rhodius!” Jan Janszn. loopt enthousiast de Hiëronymusschool binnen, boeken onder de arm. Hij leert graag en is een gewaardeerde student. “Dag Jan, fijn dat je er bent! Kom je morgen ook naar de samenspraak, we hebben weer een mooi bijbelverhaal, dat we aan de mensen gaan vertellen.” Meester Rhodius is een aantal malen in Duitsland geweest en heeft daar kennisgemaakt met de leer van Luther. Hij spreekt er veel over met

Jan Janszn. is na een jaar pastoor geweest te zijn in Esselijckerwoude, waar hij in het kleine kapelletje van Jaepswoude de nieuwe leer verkondigt, weer terug in Woerden. Hij zit in zijn studeerkamer voor het open raam en geniet van de lentezon. Hij denkt terug aan zijn tijd op de Hiëronymusschool én aan de tijd, die hij in Leuven doorbracht bij zijn oude klasgenoot Gerrit, die uiteindelijk beroemd geworden is als Desiderius Erasmus.

“Ik stop met het priesterschap! Ik ga trouwen!” Het is niet goed, dat de mensch alleen zij,” zegt hij. “Iedereen heeft het recht op een gelukkig en waarlijk Christelijk gezin! Ik ga door met het Woord van God en predik het aan wie het maar wil horen.” De koophandel van de aflaten, gepropageerd door de RK-Kerk stuit hem tegen de borst. Hij krijgt steeds meer volgelingen. Maar lang kan hij het verkondigen van de nieuwe leer als pastoor niet

van Hemessen

volhouden. Hij gaat werken als bakkersknecht en zo krijgt hij de naam Jan de Bakker, ofwel Johannes Pistorius (Pistor betekent brood in het Latijn, denk aan pistoletje). Later wordt hij gevangen genomen en naar Den Haag gebracht. In de Gevangenpoort brengt hij aan zijn mede-celgenoten nog het evangelie.

Op 15 september 1525 wordt Jan de Bakker op de brandstapel ter dood gebracht. Onder luid gezang van zijn medegevangenen, die een martelaarslied aanheffen.

“O Jezus Christus, Zone Gods, gedenk mijner, ontferm U mijner”, zijn de laatste woorden van Jan. <<

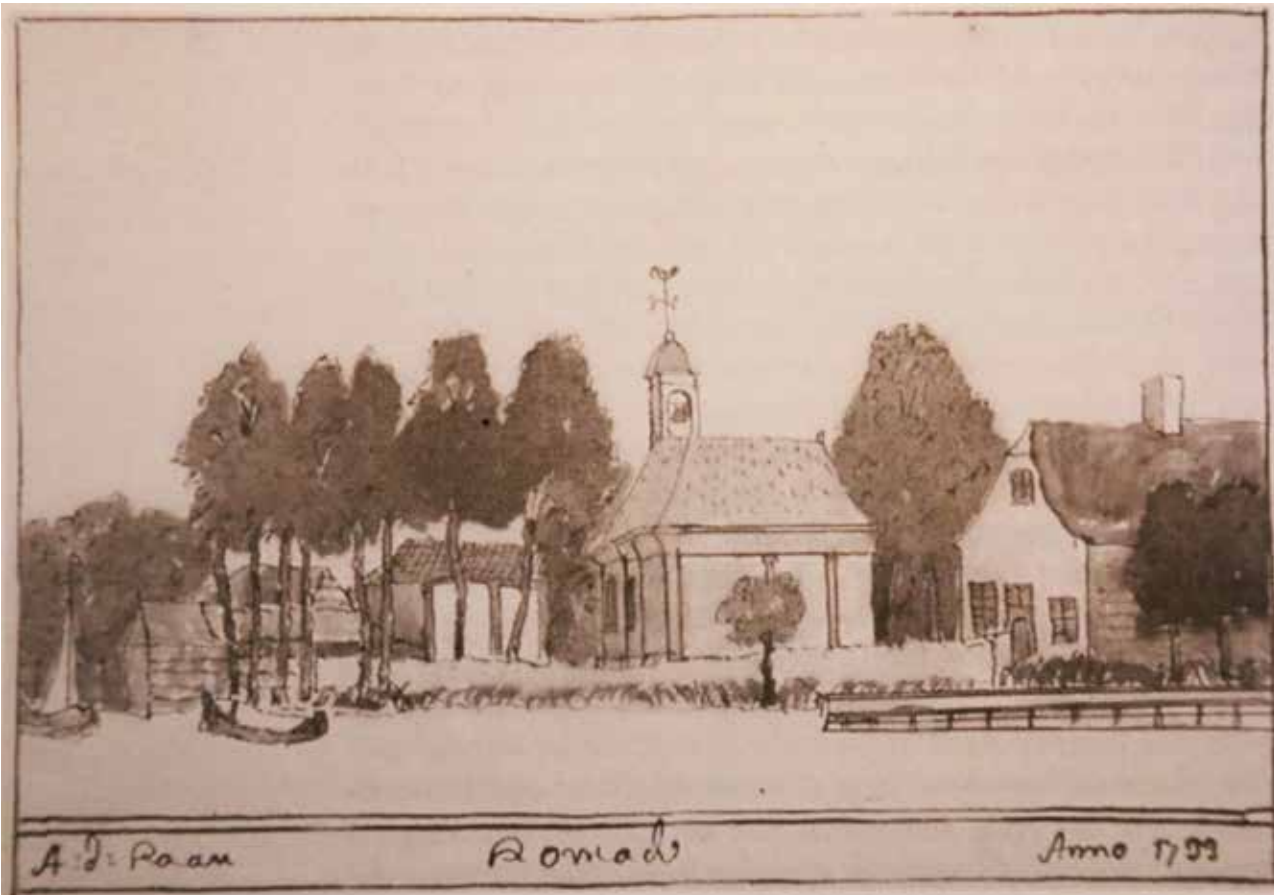

De geschiedenis van Hoogmade

door Thea Kok-Lansbergen

Jacobs ladder 2023 Otto Cornelis

De geschiedenis van Hoogmade begint, zoals algemeen bekend mag worden geacht, in het jaar 1252. In het jaar 823 (we komen die datum elders in deze Canon ook tegen), werd de heerlijkheid Esselyckerwoude, waar het latere Hoogmade toe behoorde, aan Jacob van den Woude in leen gegeven. De eerste leenheer Jacob van den Woude heeft in de Heerlijkheid aan de huidige Herenweg een ridderhofstede met kapel laten bouwen. Rondom deze kapel werden boerderijen gebouwd en het buurtschap Esselyckerwoude was geboren. Aangezien er maar liefst 11 generaties Jacob van den Woude in deze ridderhofstede hebben gewoond, wijzigde in de jaren de naam Esselyckerwoude in de naam Jacobswoude. Kerkgangers uit Hoogmade gingen in die tijd ter kerke in de kapel van het buurtschap Jacobswoude. Een lange wandeling langs de Wijde

Aa, door de polder, over de huidige Woudwetering en opnieuw door de polder...

Wat gebeurde er dan in 1252?

Gerrit van Poelgeest, die op een kasteel in Koudekerk woonde, kreeg van de Graaf van Holland, Willem II, het land dat later de heerlijkheid Hoogmade zou worden. Dit als dank voor het feit dat hij de graaf bij de belegering van de Duitse stad Aken in 1248 had bijgestaan. Het betrof een nog onontgonnen, onbewoond en hooggelegen gebied (Hoogmade betekent 'hoge weide').

Eeuwenlang bestond Hoogmade uit niet meer dan een reeks boerderijen langs de huidige Van Klaverweijdeweg en wat huizen vlakbij de school en de kerk. Het 'Vierkante huis' aan het Noordeinde was het buitenhuis van de Heer van Hoogmade. Het

van Hemessen

dorp lag bovendien zeer geïsoleerd (zie het venster op pag. 9). Mede hierdoor kon het Rooms-katholieke geloof, ondanks het feit dat de reformatie ook in het dorp voet aan de grond kreeg, lang in de kleine kern de belangrijkste godsdienst blijven.

Cornelis Sprongh

In 1692 werd de heerlijkheid gekocht door Cornelis Sprongh, die als Heer van Hoogmade en bestuurder kon recht spreken, gronden in pacht kon geven, belastingen innen en indien nodig ook straffen uitdelen. Hij had geen kinderen en had in zijn testament bepaald dat de opbrengst van de heerlijkheid ten goede moest komen aan 'vrome doelen'. De stichting die hij oprichtte bestaat nog steeds en zorgt voor het in stand houden van de school, de kerk en een hofje in Leiden.

Weetjes

In de achttiende eeuw verzamelde men 'weetjes'-men wilde eigenlijk een overzicht hebben van alles wat er te weten viel. Het was de tijd waarin encyclopedieën ontstonden. In Nederland verscheen tussen 1729-1803 'De Hedendaagse Historie of Tegenwoordige Staat van alle Volkeren'. Daarin stonden beschrijvingen van veel dorpen op het

jaargang 43 **CANON**

platteland. Over Hoogmade staat erin dat er in een eeuw tijd (1630-1730) slechts één huis is bijgebouwd zodat er nu (in 1730) wel 43 huizen stonden...

Hoogmade in de schilderkunst

Dat onze omgeving schilderachtig genoemd mag worden is bekend. Zowel Hoogmade als Woubrugge werd (en wordt) regelmatig op het witte doek vastgelegd. Bijzonder is wel dat Koningin Wilhelmina, toen zij Hoogmade in 1933 bezocht, hier ook schilderde. De Vlietmolen was een van haar onderwerpen. Dat lukte niet in een keer, en toen zij terugkwam stonden de wieken in een andere stand dan zoals zij de molen had getekend. Molenaar Willem van der Ploeg kruidde de molen uiteraard graag in de door de vorstin gewenste stand, waarna zij haar schilderij kon afmaken.

Het genoemde schilderij bevindt zich in Paleis 'Loo in Apeldoorn. <<

Het bestuur van Hoogmade veranderde nogal eens. Tot 1812 was het een zelfstandige gemeente, en van 1812 tot 1817 een gemeente samen met Koudekerk aan den Rijn. Van 1817 tot 1855 was Hoogmade zelfstandig. Daarna werd het dorp samengevoegd met Woubrugge.

Kerken in Hoogmade en Woubrugge

door Frits Rohling

Hoogmade

Al in 1367 zou er sprake zijn van een kapel, die behoorde tot de parochiekerk van het ambacht Esselijckerwoude. In 1439 werd in Leiden een akte gepasseerd waarin de kapel tot een zelfstandige parochiekerk werd verheven. De bisschop van Utrecht gaf in 1477 toestemming tot herbouw en vergroting van de kerk. En in 1534 kreeg pastoor Johannes Michaëlszoon verlof tot het verbouwen en herstellen ervan.

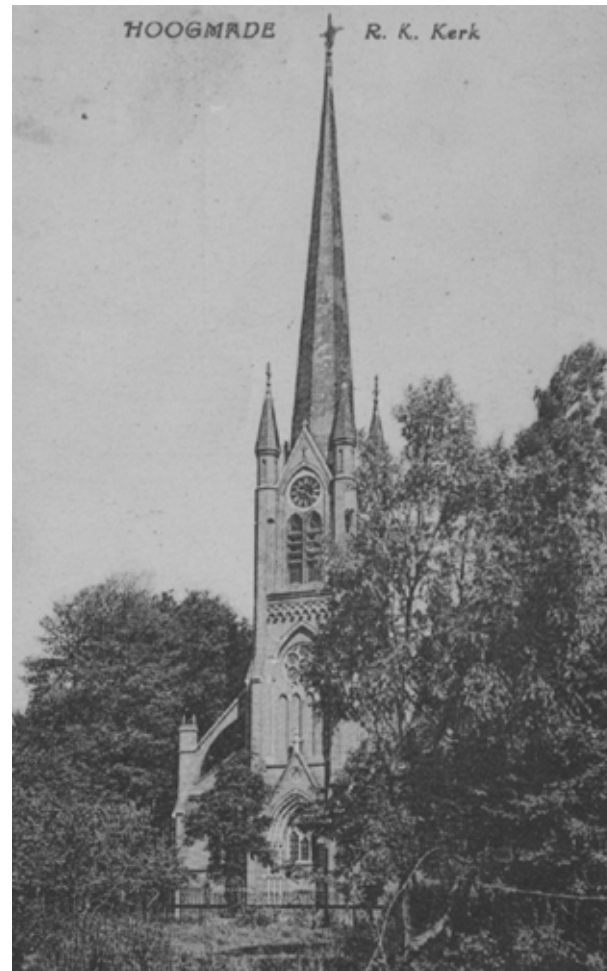
De eerste zelfstandige parochiekerk in Hoogmade

In 1577 ging de kerk, na de hervorming, over in reformatorische handen. In 1729 werd de (dan Nederlands Hervormde) kerk gesloopt. Alleen de onderbouw van het klokhuis bleef bestaan. De nieuwe kerk die in 1730 in gebruik werd genomen heeft deze functie nog steeds.

De Hervormde Kerk aan de Kerkstraat te Hoogmade omstreeks 1962, met aan de linkerzijde de voormalige openbare school en midden-rechts het voormalig veer- en waaghuis.

Jacobs ladder 2023 Otto Cornelis

Neogotisch gebouwde kerk aan de Kerkstraat te Hoogmade (1875 – 1929)

Na de reformatie

In Hoogmade werd het belijden van het katholieke geloof na de reformatie oogluikend toegestaan. Een katholieke kerk was er nog niet, en dus werd er gekerkt bij boeren. In 1651 werd er in de Frederikspolder een huis gebouwd met daarin een kapel, toegewijd aan Onze Lieve Vrouw Geboorte. Ruim een eeuw later, in 1742 werd een nieuwe schuurkerk in gebruik genomen.

Weer ruim 100 jaar later, in 1856, werd gestart met de renovatie van de kerk in de Frederikspolder, waarbij tevens een kerktoeren werd gebouwd. In 1875 maakte deze plaats voor een nieuwe kerk, gebouwd in neogotische stijl, gewijd aan Onze Lieve Vrouw Geboorte, aan de Kerkstraat te Hoogmade.

van Hemessen

In 1929 ging het mis: de westelijke vieringpijler knikte en een gedeelte van het transept (dwarsbeuk of -schip) van de kerk stortte in. In september 1930 werd de hulpkerk ingewijd en op 4 augustus 1932 kon de herbouwde kerk Onze Lieve Vrouw Geboorte worden ingewijd.

Op 4 november 2019 sloeg het noodlot opnieuw toe: tijdens schilderwerkzaamheden ontstond er brand onder het dak van de kerk. De pastorie uit 1875 bleef behouden.

Woubrugge

In 823 vestigde ridder Jacob van den Woude zich in onze streek; hij bouwde in de huidige Vierambachtspolder een ridderhofstede met kapel. Deze kapel werd in 1156 parochiekerk van het ambacht Esselyckerwoude en was gewijd aan de maagd Maria en apostel Johannes. Rooms-Katholieke kerkgangers liepen in die jaren helemaal van Hoogmade, langs de Wijde Aa en door de polder naar Jacobs woude. Deze kerk werd uiteindelijk in 1586 afgebroken. Tot de oplevering van een eerste kerk in Woubrugge in 1595, werd er gekerkt in een timmerloods in Woubrugge.

Hervormde kerk

Op de plaats waar een kerk uit 1595 heeft gestaan is in 1652-1653 een nieuwe kerk gebouwd, naar een ontwerp van architect Pieter Post. De dorpskerk is diverse malen gerestaureerd, o.a. in 1949/1950. In 2014 vond een grondige restauratie plaats. Het monumentale orgel uit 1794, gemaakt door J.J. Mitterreither, onderging in 2022/2023 een grote restauratie.

jaargang 43 CANON

Dorpskerk aan de Comriekade in Woubrugge

Gereformeerde kerk

Het eerste kerkgebouw van de Gereformeerde Kerk werd in 1896 in gebruik genomen. Deze kerk moest in de Tweede Wereldoorlog op last van de bezetter worden afgebroken. Intussen werden plannen gemaakt voor een stenen kerkgebouw, dat in 1957 werd opgeleverd.

R.K. Kerk

Een 'echte' kerk hebben de Rooms-Katholieken in Woubrugge nooit gehad. Nadat de beperkte groep gelovigen vanaf 1957 haar eucharistieviering hield in de Rechtskamer van het Oude Raedthuys, en later in de grotere bovenzaal, kwam het in 1971 toch tot een eigen gebouw aan de Bateweg dat multifunctioneel gebruikt werd. Later werd er zelfs een metalen klokkenstoel voor het gebouw geplaatst. (Deze klokkenstoel is nu in gebruik op de Begraafplaats aan de Kerkweg te Woubrugge). Het gebouw werd in 2009 afgebroken om plaats te maken voor zorgcomplex Hussonshoek. De zelfstandige gemeenschap in Woubrugge ging in 2007 samen met de parochie O.L.V. Geboorte Hoogmade. <<

Het 'Caertboeck van Rynland'

door Alphons Ouwerkerk

Vanaf het begin van de 17e eeuw wilden de waterschappen (zie ook het venster over het Hoogheemraadschap) zicht hebben op de gebieden die zij beheerden. Daarom lieten ze overzichtskaarten maken, opdat ze bij een 'kwestie' niet altijd naar de desbetreffende plaats af hoefden te reizen. Alle polders, wegen, kaden, watering, dijken en molens, maar ook andere waterschapswerken moesten worden opgenomen.

In 1515 vervaardigde de schilder Pieter Gherijtsz. in opdracht van landsheer Karel V een schetsmatige kaart, die helaas verloren is gegaan. Andere kaartmakers waren bijvoorbeeld Joost Jansz. Beeldsnijder en Jan Lieftrick. Hun kaarten behandelden de hele provincie of een deel daarvan, en gaven dus geen globaal overzicht.

Dijkgraaf en hoogheemraden gaven in 1610 opdracht aan Floris Balthasars om Rijnland in kaart te brengen. Balthasars was al bezig met het maken van overzichtskaarten van de hoogheemraadschappen van Schieland en Delfland, die hij in 1611

Kaart uit 1615 (Hoogheemraadschap van Rijnland A-4210).

voltooide. De metingen daarvoor deed hij samen met zijn zoon Balthasars Florisz. van Berkenrode (1591-1645). Deze zoon verkeerde in de kringen rond prins Maurits, Simon Stevin en Johan van Oldenbarnevelt.

Nog even wat geschiedenis:

Prins Maurits (1567-1625) was stadhouder en legeraanvoerder van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Simon Stevin (1548-1620) was natuurkundige, wiskundige en ingenieur. Hij introduceerde het decimale stelsel en gaf de vestingbouw een wiskundige grondslag. Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619). Raadspensionaris van Holland. Hij was de belangrijkste bestuurder in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Nu verder over vader Floris Balthasars (1562-1616): hij was niet alleen plaatsnijder en landmeter, maar

van Hemessen

ook goudsmid.

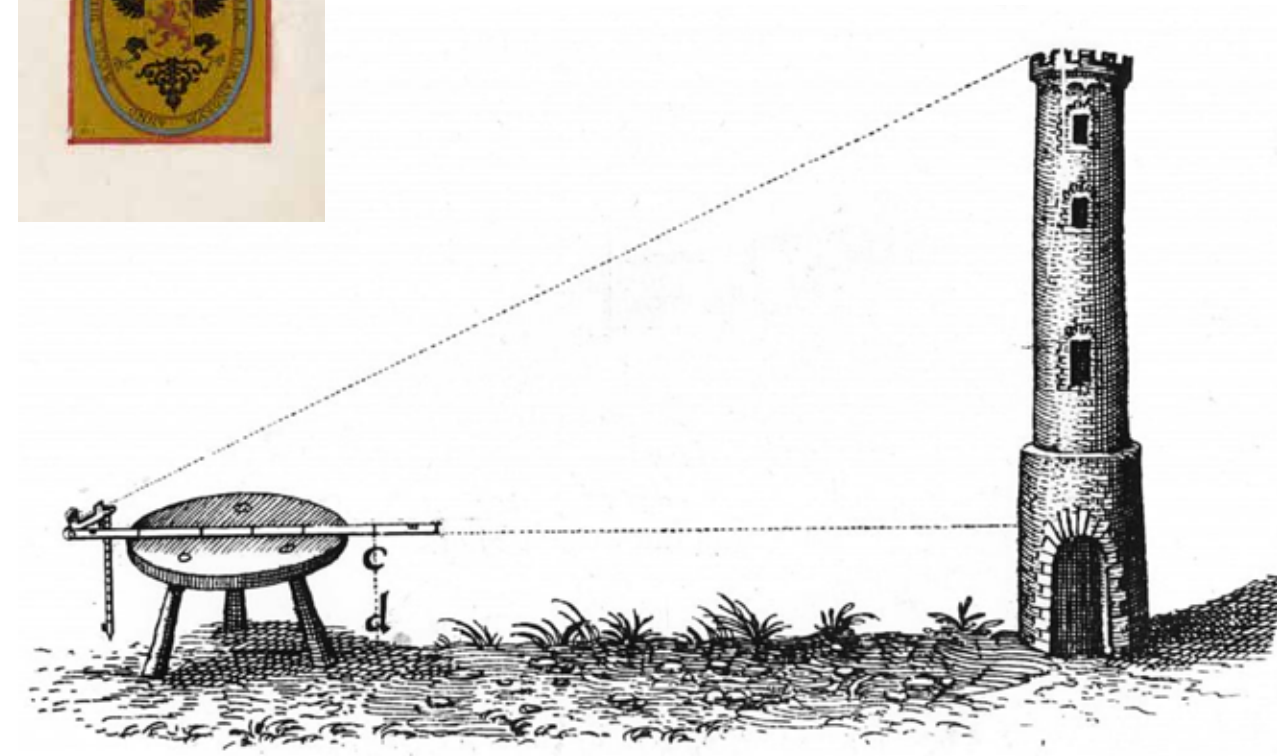
Balthasars maakte van elke ambachtsheerlijkheid (het waren er twintig!) een aparte kaart, hij verzorgde het graveerwerk op koperplaten en droeg zorg voor de inkleuring van een aantal kaarten die samen het 'Caertboeck van Rynland' zouden vormen. Er werden twee bladen aan toegevoegd, een met het wapen van Rijnland en een met het schild van de dijkgraaf en hoogheemraden van 1610.

Rijnland kocht in 1629 de koperplaten van de weduwe van de in 1616 overleden landmeter.

[Overzichtskaarten kregen soms ook een functie als pronkstuk. Ze werden opgehangen in vergaderlocaties, weggegeven als relatiegeschenk, en uitgewisseld tussen betrokken besturen. Ook bij het Hoogheemraadschap van Rijnland was dit het geval.] <<

De voorzijde van het 'Caertboeck van Rynland' (Hoogheemraadschap van Rijnland)

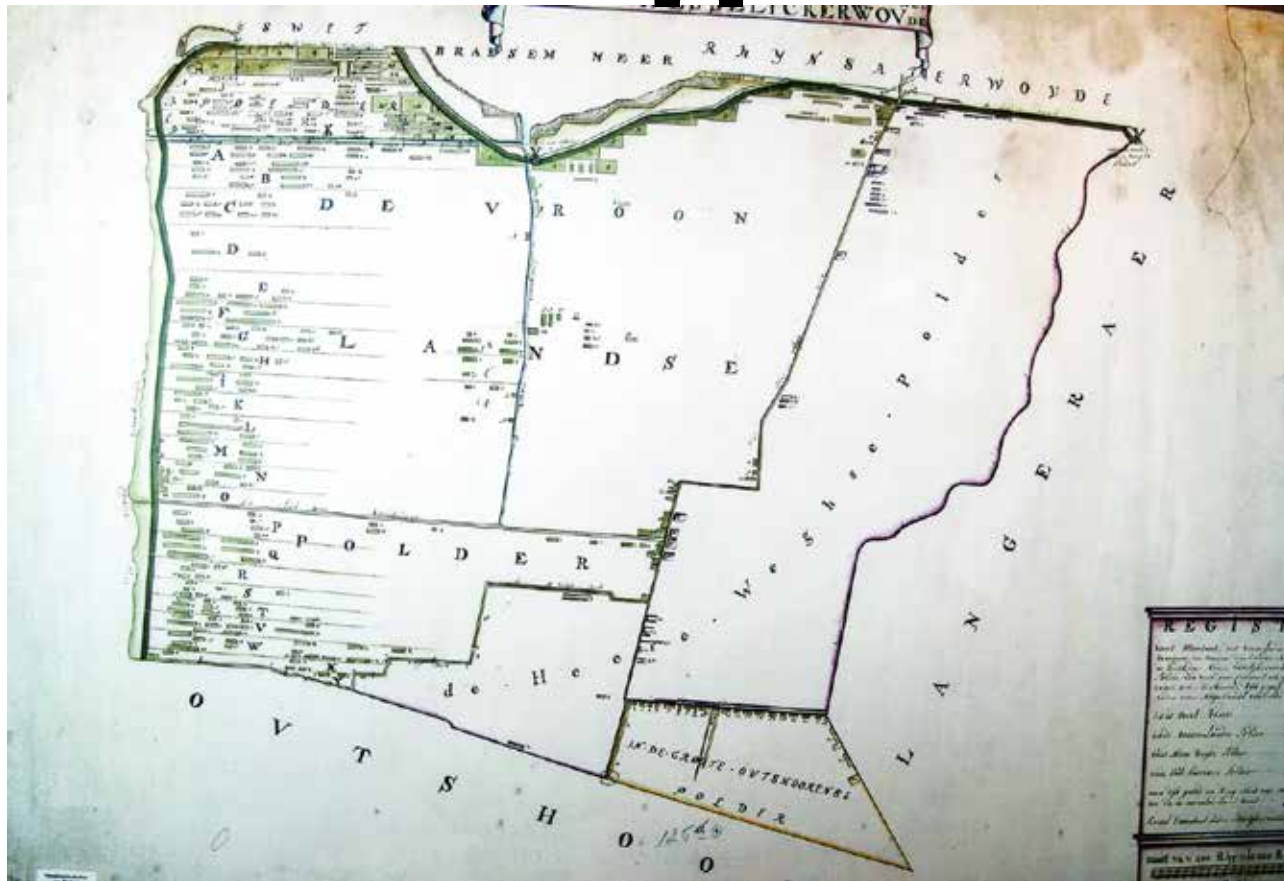

Tafel en staf om de hoogte van een toren te meten. Uit Robert Fludd "Utriusque cosmi historia",

De Vierambachtspolder, vervening en droogmalen

door Pim Laarmans

“Wat ik nu weer heb gehoord Coen, ook boer Dirck gaat op zijn land turf steken. Hij laat eerst de bovenlaag, het weiland, in dagbouw afsteken en wil daarna met bootjes het slagturven laten uitvoeren. Dat gaat tot een diepte van wel vier meter! Nou dan houden we hier rond ons dorp Jacobswoou weinig grond meer over.” “Dat ben ik met je eens Coen, het dorp komt hierdoor langzamerhand op een eiland te liggen. In onze polder mag door een vergunning sinds 1639 turf worden gestoken, en daar verdienen je meer geld aan dan met het boeren... Je hebt gelijk Coen, maar je houdt de ontwikkeling niet tegen.”

Er ontstond in de huidige Vierambachtspolder door het turven inderdaad op den duur een grote veenplas. De enige opbrengst van deze veenplas was voor de visserij. De inwoners van het dorp Jacobswoou waren inmiddels uit hun dorp vertrok-

Kaart Vierambachtspolder na vervening, de rechte hoeken zijn de zgn. legakkers voor het turf. Kaart van Melchior Bolstra. Hoogheemraadschap van Rijnland No A-1147

ken naar de brug over de Woud Watering en bouwden daar een nieuw bestaan op. De kerk met houten kerktoren bleef fier achter. De meeste inwoners trokken naar de brug over de Woud Watering en bouwden daar een nieuw bestaan op. De schepen van Amsterdam naar Rotterdam voeren door de wetering, en hierdoor kwamen er langs het water steeds meer winkeltjes. Zo ontstond er bij de brug over de Woud Watering een dorp, het huidige Woubrugge.

De ontwikkelingen in Rijnland gingen door. De bevolking nam toe en het Hoogheemraadschap van Rijnland besloot in 1740 de veenplas droog te

gaan malen. De reden: de bewoners van Rijnland hadden steeds meer behoefte aan producten. Door middel van vier molengangen (totaal twaalf molens) werd de grote plas in vier jaar tijd drooggemalen en ontstond een mooie polder die de naam Vierambachtspolder kreeg.

Door het droogmalen van de waterplas zijn we nu weer terug bij hoe het was voor 1639: een polder met veeteelt. Alleen nu.....een polder vier meter lager gelegen dan de oorspronkelijke polder.

Monument

De stenen kerkbank bij het monument aan de Herenweg/Kruisweg uit 1913 herinnert ons nog aan het door vervening verdwenen dorp Jacobswoou/Jacobswoude. Ook de naam van de bushalte ter plaatse heeft de naam “halte Jacobswoude” gekregen. De tekst op de rugleuning van het stenen bankje is: “Voorheen stond hier de Jacobswooudsche kerk, in 1586 verdween dit oud historisch werk”. De tekst op het monument luidt: “Geen muren verduren der uren geweld”. <<

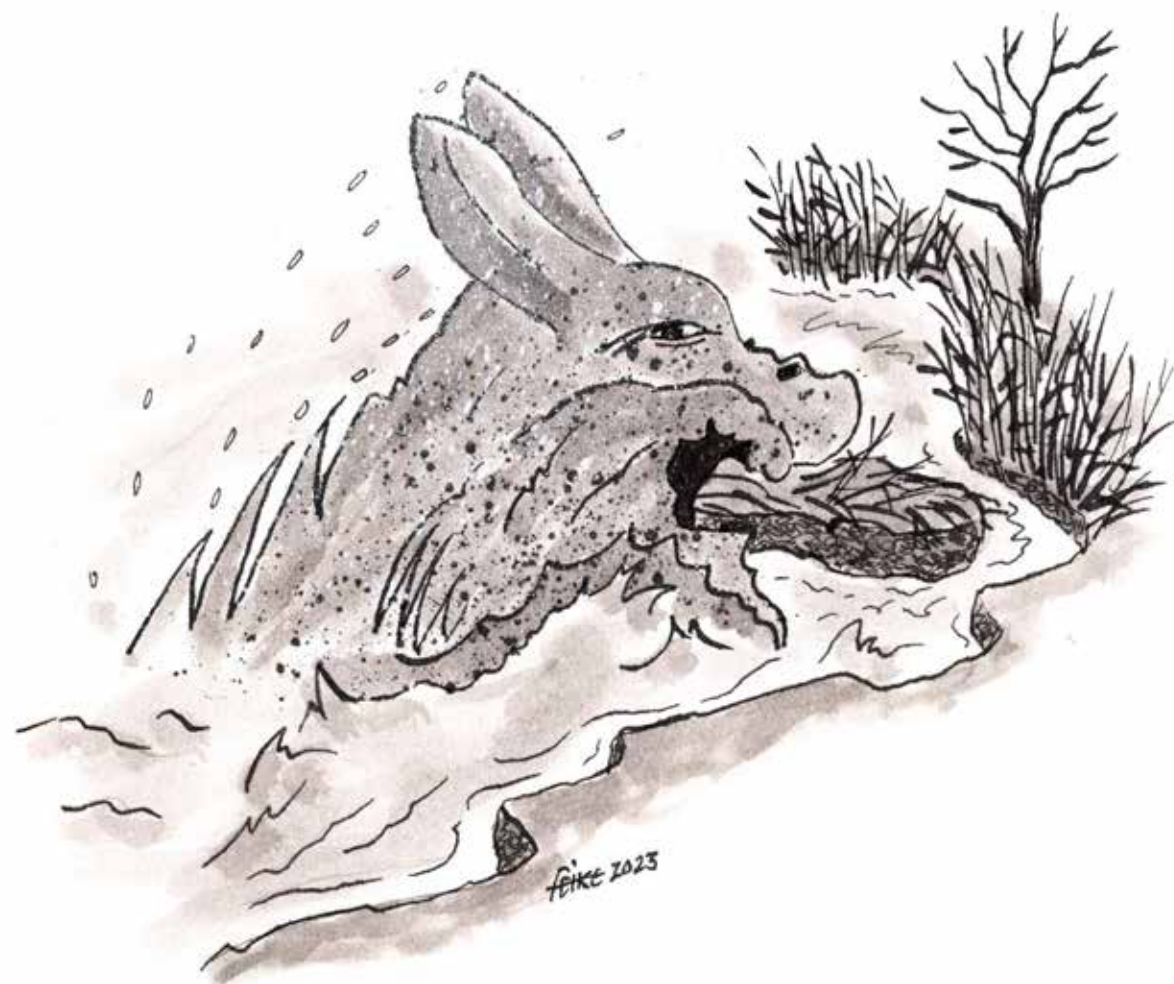
De stenen kerkbank bij het monument aan de Herenweg/Kruisweg uit 1913 herinnert ons nog aan het door vervening verdwenen dorp Jacobswoude.

Ontstaan van De Hemmen/De Waterwolf

door Pim Laarmans

“Willem, wat ik nu weer van onze veldwachter hoorde. Hij vertelde mij gisteren dat hij in de laatste raadsvergadering in het oude Raedthuys hoorde, dat men besloten heeft de grote veenplas tussen Oudshoorn en Ter Aar droog te gaan malen! Dat leegpompen gaat met twaalf molens gebeuren en gaat jaren duren. Dat wij ons beroep van visser dan niet meer kunnen uitoefenen, dat is natuurlijk voor die hoge heren weer niet belangrijk.”

De veldwachter had het inderdaad goed gehoord. In 1740 werd begonnen de veenplas droog te malen. Waarom was dat noodzakelijk? Nadat het gebied dat we nu kennen als de Vierambachtspolder ten oosten van Woubrugge, met boot

en baggerbeugel was uitgebaggerd, ontstond een grote veenplas. Het groeiende aantal inwoners in ons land had meer landbouw- en veeteelt producten nodig. Door de veenplas leeg te pompen kwam de daarvoor benodigde grond beschikbaar. Rondom die nieuwe polder werd een hoge dijk aangelegd. Dat moest ook wel want het waterpeil in de polder was door de vervening inmiddels vier meter lager dan het waterniveau in de Woudwetering en het Braassemermeer. Zo'n dijk moet echter goed onderhouden worden. Inklinking van de grond, afkalving van het dijklichaam door golfslag van het water, tunnels en hopen van dieren en zware stormen verzwakken een dijk. Het op de juiste wijze onderhouden van een dijk kost echter

ook veel geld en dat heeft een polderbestuur niet altijd.

Achterstallig onderhoud?

In de nacht van 9 januari 1788 ging het tijdens een zware storm uit het noordwesten goed mis. Zo'n grote dijkdoorbraak noemen we ook wel een waterwolf. Door de harde wind werd het water in het Braassemermeer opgestuwd en daardoor brak, over een lengte van 14 meter, uiteindelijk de Zwetpolder-dijk, in het noorden van de polder, door. De hele polder liep onder water, en vee en wilde dieren verdronken. De boeren konden zich ternauwernood in veiligheid brengen, terwijl boerderijen en stallen door het water werden verzwoegen. De polder was voor de tweede keer in zijn bestaan een waterplas geworden: de eerste keer door vervening, de tweede keer door dijkdoorbraak! Het polderbestuur besloot al snel iets ten zuiden van de doorgebroken Zwetpolder-dijk een nieuwe zgn. inlaag-dijk aan te leggen en vervolgens de polder voor de tweede keer droog te malen.

Het huidige recreatiegebied de Hemmen laat zien waar destijds het noordelijkste punt van de Vierambachtspolder heeft gelegen. <<

Situatie ondergelopen Vierambachtspolder na de dijkdoorbraak in 1788.

Bestuur Hoogmade en Woubrugge

door Frans Witteman

Jacobs ladder 2023 Otto Cornelis

van Hemessen

jaargang 43 CANON

Als je op reis nieuwe mensen ontmoet, vragen die vaak: "Waar kom je vandaan?" Het antwoord: "Ik woon in Hoogmade" of "Ik kom uit Woubrugge" leidt meestal tot de volgende vraag: "Waar ligt dat?" Beide Zuid-Hollandse dorpen liggen ten oosten van Leiden, en vlak bij het Braassemermeer en de Kagerplassen. Vandaar de huidige naam van de gemeente Kaag en Braassem, waar Hoogmade en Woubrugge sinds 2009 bestuurlijk toe behoren.

Hoe was dat bestuur in Woubrugge en Hoogmade vroeger geregeld? Eenvoudig gezegd: tot het begin van de 19e eeuw waren ze een heerlijkheid: Esselijkerwoude respectievelijk Hoogmade. Een 'heer' ofwel de grondeigenaar maakte de dienst uit. Voor de dagelijkse gang van zaken benoemde hij 'Schout en Schepenen'. Nu noemen we die

Het oude gemeentehuis Woubrugge

plaatselijke bestuurders 'Burgemeester en Wethouders'.

Die vorm van lokaal bestuur veranderde in de jaren 1807-1812. In 1807 werd de inrichting van het lokaal bestuur centraal vastgelegd. Van 1812 tot 1817 vormden Koudekerk aan den Rijn en Hoogmade samen een gemeente. Dat veranderde in 1817. Vanaf dat jaar tot 1855 was Hoogmade een zelfstandige gemeente met een eigen gemeenteraad. De burgemeester was ook burgemeester van Koudekerk. In Hoogmade was geen gemeentehuis. De gemeenteraad vergaderde in het 'Regthtuys', het café in de Kerkstraat.

Eerste herindeling

Gaandeweg kreeg het bestuur steeds meer taken. Kleine gemeenten waren, vond het bestuur van het land, minder of niet geschikt om al die taken goed te kunnen uitvoeren. De rijksoverheid wilde grotere gemeenten met meer kennis, kunde en meer inwoners per gemeente. Dit leidde er in 1855 toe dat Hoogmade en Woubrugge werden samengevoegd tot de gemeente Woubrugge. Gemeentehuis en secretarie stonden in het dorp aan de Woudwetering. Deze gemeente zou 136 jaar bestaan!

En de tweede herindeling

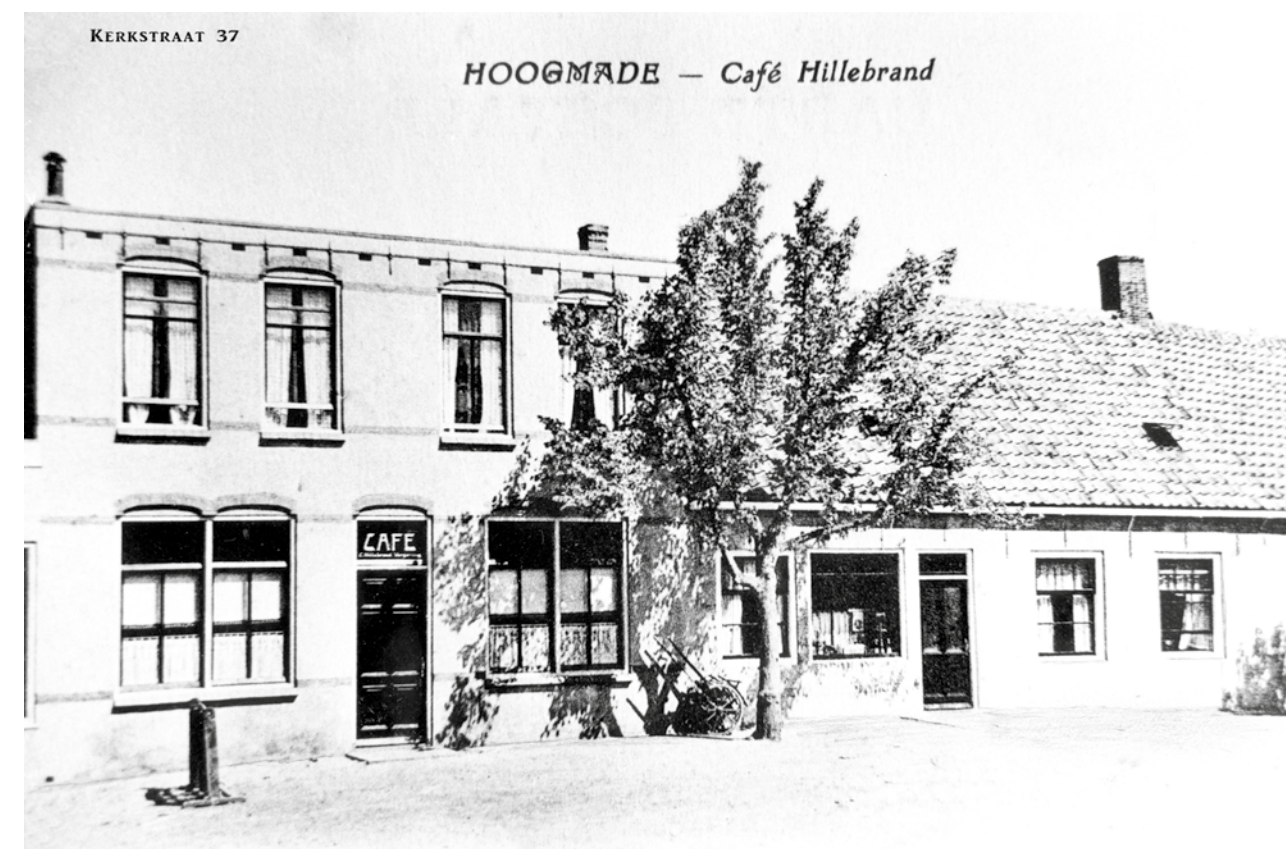
In de jaren tachtig van de vorige eeuw wilden rijk en provincie nog grotere gemeenten. Protest en verzet door inwoners en lokale politici mochten niet baten. Per 1 januari 1991 werd de nieuwe gemeente Jacobswoude gevormd. Jacobswoude omvatte de dorpen Bilderdam, Hoogmade, Leimuiden, Rijsaterwoude en Woubrugge. In Jacobswoude woonden ongeveer 11.000 inwoners. Gemeentehuis en secretarie verhuisden van Woubrugge naar Rijsaterwoude.

En... de derde

Het bleef niet bij deze tweede gemeentelijke herindeling. Relatief snel na de vorming van Jacobswoude kwam opnieuw een proces van gemeentelijke herindeling op gang. Lokaal bestuur moest nog groter. Onder politieke druk van rijk en provincie kwam de derde herindeling in 150 jaar tot stand. De gemeente Alkemade en Jacobswoude werden per 1-1-2009 samengevoegd tot de gemeente Kaag en Braassem. Naast de genoemde dorpen behoren ook de dorpen Kaag, Nieuwe Wetering, Oud-Ade, Oude Wetering, Roelofarendsveen en Rijpwetering tot deze gemeente. Het aantal inwoners bedraagt ongeveer 25.000. Het gemeentehuis en de secretarie zijn gevestigd in Roelofarendsveen. <<

Café Hillebrand, vroeger het 'Regthtuys'.

Bruggen in Hoogmade en Woubrugge

door Thea Kok-Lansbergen

Wat zouden we in onze waterrijke omgeving moeten beginnen zonder bruggen? In dit stukje beperken we ons tot de bruggen van Hoogmade en Woubrugge. Wat weten we erover?

Waarschijnlijk was er vóór 1493 al een bruggetje voor voetgangers over de Woudwetering. Daarover liepen de kerkgangers uit Hoogmade naar de kapel Jaepswou (in Jacobswoude, midden in de Vierambachtspolder).

Over die brug van 1493 vinden we voor het eerst iets in het archief van het Hoogheemraadschap van Rijnland in 1857.

De brug moest later afgebroken worden om de scheepvaart niet te hinderen maar er kwam een pont voor in de plaats. En wie draaiden ervoor op, om die pont te bemannen? De bewoners van het 'Wees- en Armenhuis'. In 1855 was een der bestuurders van dat huis tenminste verantwoordelijk voor 'het overnemen of beuren der maandelijks aan de overzet ontvangen gelden'.

Pas in 1869 kwam er een nieuwe (dubbele klap) brug. En daar moest je tolgeld voor betalen: het goedkoopste waren dieren als kalf, schaap, lam: 0,02½ cent, het duurste een motorrijwiel 0,07½ cent.

Zwaar werk

Het werk van een brugwachter was zwaar: zo moest hij er met een lange stok voor zorgen dat eerst het ene en daarna het andere brugdek rechtop kwam te staan. En daarna alles weer terug natuurlijk.

De diensten gingen ook 's nachts door – zo weten we dat Hendrik Schijf in 1916 aan de gemeenteraad om meer nachtrust vroeg: hij moest 's nachts wel twaalf keer zijn bed uit om de brug te 'wippen'. Vier uur achter elkaar ongestoord slapen moest toch wel kunnen, vond hij. Het steeds drukker en zwaarder wordend verkeer zorgde ervoor dat er een nieuwe brug moest komen. Die was er uiteindelijk in 1953, en sinds die tijd gaat alles gelukkig

van Hemessen

automatisch. Elektromotoren namen het handwerk over.

Dan de geschiedenis van de Doesbruggen in Hoogmade

Daar kwam voor het eerst in 1872 een brug over het riviertje de Does, en wel een houten, ook hier ter vervanging van een pontje. Deze brug hield het uit tot 1895, en die daarna weer tot 1922. Een nieuwe was nodig, want ook hier werd het verkeer steeds zwaarder, o.a. door de bus van de nieuwe busverbinding tussen Woubrugge, Hoogmade en Leiden. In 1925 moest er alweer een nieuwe brug gebouwd worden, en in 1965 kwam de laatste. Nu op een andere plaats: ten westen van de Hervormde kerk. De bruggen daarvoor lagen tussen café-restaurant 'De Kromme Does' en de achterzijde van de Hervormde kerk.

jaargang 43 CANON

Er was nog een brug: die over de Noord A, tussen Hoogmade en Rijpwetering; deze werd door de aanleg van de A4 overbodig. Maar later kwam er ook nog een bij: de tweede brug over de Does, die de verbinding vormt tussen de Doespolder en de Bospolder.

De bruggen in onze gemeente kregen regelmatig te maken met aanvaringen en andere onvoorziene omstandigheden. Dankzij het onderhoud van de Provincie kwam het altijd weer goed!

Zie ook het venster over de bereikbaarheid van Hoogmade (pag. 9)

Otto Cornelis van Hemessen 1854 – 1937

door Betty Kemper

De vader van Otto van Hemessen, Otto sr. was schrijnwerker in het Koninklijk Paleis op de Dam in Amsterdam. Hij trouwde in 1851 met Maria Post, dochter van de portier. Het echtpaar kreeg vier kinderen, van wie er twee jong overleden. Het Koninklijk Paleis was in de jaren '60 van de 19e eeuw de speelplaats van Otto van Hemessen, onze latere veldwachter.

De jeugd van Otto verliep niet vlekkeloos, hij kwam niet makkelijk mee op school, had o.a. moeite met taal....(dat is later helemaal goed gekomen). Matroos wilde hij worden, naar Nederlands-Indië, maar dat zou zijn moeder te veel verdriet doen. Hij werd daarom soldaat, huzaar en tekende voor zes jaar. Het uniform, de sabel, de status hadden blijkbaar een enorme aantrekkingskracht op Otto. Na een aantal omzwervingen en banen als timmerman, brievenbesteller, tabakshandelaar e.d. kwam hij, dankzij zijn zwager, terecht in Woubrugge, waar hij uit 48 sollicitanten werd gekozen als veldwachter. Hij verhuisde met echtgenote Margaretha naar het volslagen onbekende "buitengebied", waar zij kort na de geboorte van hun derde kind overleed. Otto hertrouwde met Jannetje van der Laan. Zij kregen

De feestelijke optocht in 1913 naar het monument aan de Herenweg/Kruisweg.

zeven kinderen van wie er helaas drie jong overleden. Op een foto uit 1910 staan Otto en Jannetje met de kinderen: Otto Jr., Margo, Marie, Daniël, Jana en Cor.

Het pad van Otto ging bepaald niet over rozen. Als zeer gelovig mens ging hij regelmatig de confrontatie aan met 'het gezag'. Pesterijen bemoeilijkten zijn werk en dat had vooral te maken met zijn geloof en met het feit dat zijn kinderen de Christelijke School bezochten. Toen hij zich niet meer thuis voelde bij de Hervormde Gemeenschap, stapte hij over naar

van Hemessen

de Gereformeerde Kerk. Vooral met burgemeester Baumann rond het jaar 1919 had Van Hemessen een moeizame verhouding. Dit bereikte zelfs de krant! In dagblad 'Het Volk' volgde een uitgebreide reportage met hoor en wederhoor. Het verhaal uit die tijd gaat dat de veldwachter in vol tenue strafexercitie door de Kerkstraat moest lopen. De werksituatie werd uiteindelijk aan de rechter voorgelegd. Otto mocht blijven en ook tot zijn dood in Huys Ter Aar wonen, het witte huis aan de Wetering, dat helaas is afgebroken.

In 1913 nam Otto het initiatief een monument aan de Herenweg / Kruisweg te laten bouwen, ter nagedachtenis van het dorp Jacobswoude. Een prachtige historische optocht maakte de feestelijkheden destijds compleet.

Geschiedenis was de hobby van Van Hemessen en dan met name die van Woubrugge en Hoogmade. Tijdens zijn 36 jaar als veldwachter verzamelde hij de nodige attributen ("breng het maar bij de veldwachter") en beheerde hij het gemeentearchief. Het archief dat eerst in een schoollokaal en later in het gemeentehuis een plek kreeg. Pas in 1953 ging zijn wens om alles bij elkaar tentoon te kunnen stellen in één gebouw in vervulling, het huidige museum in Woubrugge met de naam O.C. van Hemessen.

De jarenlange onvermoeibare inzet van 'onze' veldwachter heeft ervoor gezorgd dat wij nu kunnen beschikken over een mooi historisch boekwerk en een meer dan uitgebreid archief van de geschiedenis van Hoogmade en Woubrugge.<<

Het museum toen en nu (links en rechts)

jaargang 43 CANON

Het buurtschap Ofwegen en de boerderij van de paters

door Thea Kok-Lansbergen

De canon van Woubrugge en Hoogmade is natuurlijk niet compleet zonder een venster over het buurtschap Ofwegen, gelegen tussen Hoogmade en Woubrugge. Ofwegen telt maar enkele tientallen bewoners en een paar boerderijen, maar het is, zeker bij wandelaars en fietsers, bekend door het witte bruggetje.

Ofwegen

Direct naast dat bruggetje ligt op de Plasdijk een recentelijk geheel verbouwde boerderij, die in de volksmond 'De boerderij van de paters' wordt genoemd. Over die paters straks meer. Eerst een stukje geschiedenis over de boerderij. Die is rond 1700 gebouwd, met een rieten wolfsdak. Bekend is dat de boerderij voor de oorlog bewoond werd door een familie Van der Kamp en later door de familie Van der Voorn, een weduwe met twee zonen die als daggelders in dienst waren bij de familie Zwetsloot, de latere eigenaren. Deze familie bestond uit vier ongetrouwde zusters en drie ongetrouwde broers.

Het was destijds nog een zelfstandige boerderij,

met een hooiberg en een karmolen. Het boerenbedrijf werd tot op het laatst op ouderwetse wijze gerund. Dat wil zeggen: vrijwel alles was handwerk, waar ook de vier dames hun deel in hadden. Erg gerieflijk was het leven op Ofwegen in die tijd zeker niet. De afgelegen boerderijen in de polder werden pas begin jaren '50 op het waterleidingnet aangesloten en elektriciteit werd pas in 1958 aangelegd.

Vóór die tijd behielp men zich voor verlichting en koken met petroleumlampen en dito kookstellen. De boerderij van Zwetsloot gebruikte, net als enkele andere boerderijen in Ofwegen, brongas. Dat was een moerassgas dat op sommige plaatsen uit de grond omhoog kwam, voornamelijk in sloten. Dit gas werd in ketels die boven het water hingen 'opgevangen' en voor verlichting en verwarming gebruikt. Voor het water was men doorgaans aangewezen op regenwater dat van de daken werd opgevangen in een regenput.

De boerderij van de paters

In 1939 werd de boerderij door de erven Zwetsloot

in bruikleen afgestaan aan de paters Jezuiten uit Den Haag die het als een sober maar rustig vakantieverblijf en retraitehuis wilden gebruiken. Deze Jezuiten waren verbonden aan het (voormalige) Aloysiuscollege in Den Haag, en vonden in Ofwegen een prima plek 'tot ontspanning van het vermoeiende lesgeven'. In 1967 wisten zij het pand in eigendom te krijgen, en in de jaren '70 werd het toen nog bouwvallige geheel gerestaureerd en geschikt gemaakt als vakantieverblijf voor kleine groepen.

[Het was pater Jan van Rijckevorsel, rector van het Aloysiuscollege, die al fietsend op zoek ging naar iets dat als 'campagne' voor zijn college geschikt zou zijn. Hij ontdekte het (inmiddels) leegstaande boerderijtje in Ofwegen, trok de stoute schoenen aan, klopte aan bij de familie Zwetsloot en vertelde waarvoor hij kwam. Hij moest met zijn verzoek maar naar de oudste broer gaan, die in het weiland bezig was met het melken van de koeien. Pater Van Rijckevorsel deed bij hem zijn verhaal waarop de boer antwoordde dat het goed was "als er maar geen meissies zouden komen." Toen de paters er enkele dagen later arriveerden werden zij door hun kleding niet herkend en moesten ze maar verdwijnen aangezien het boerderijtje aan paters uit Den Haag in gebruik was gegeven. Dat misverstand was snel opgehelderd, waarna de paters er jaren konden genieten.]

Rond 2005 vertrokken de paters en werd het pand verkocht, in 2012/2013 is het grondig verbouwd door de firma Verbij en sindsdien wordt het particulier bewoond door nieuwe eigenaren. <<

1940 – 1945 De Tweede Wereldoorlog

Ed molaar en Henk v.d. Post

Hongerfocht.

In 1939 brak de Tweede Wereldoorlog uit met de Duitse inval in Polen. Op 10 mei 1940 vielen Duitse troepen Nederland binnen. Ook voor de inwoners van Hoogmade en Woubrugge was de Tweede Wereldoorlog een zware tijd die veel sporen heeft nagelaten, in het landschap, maar vooral in de harten van mensen.

Slachtoffers

Er vielen dodelijke slachtoffers als gevolg van bombardementen - dorpsgenoten werden door de Duitsers gedood of verwond. Ook verdedigden tientallen jongemannen ons land op diverse plekken, en een enkeling ook in Nederlands-Indië. Kees (bijnaam Nees) Baak, boerenknecht in Oud Ade, sneuvelde al binnen twee uur na het begin van de

oorlog bij de verdediging van bruggen rond Dordrecht. Onbekend is of de oorlog meer dodelijke slachtoffers heeft gemaakt.

Verzet

Het verzet, ook wel 'de ondergrondse' genoemd, was ook hier actief. Er waren dan ook diverse onderduikadressen in beide dorpen. Toenmalig burgemeester Rijnders had een belangrijke positie in het verzet, evenals huisarts Loth en dominee Dronkert. Maar er waren ook veel minder bekende personen die een belangrijke rol in het verzet hebben gespeeld. Aan de bevelen van de bezetter lieten veel dorpelingen zich overigens weinig gelegen liggen. Misschien dat een enkele boer te veel geld vroeg voor een litertje melk. Er zijn ook

De gereformeerde kerk moest op last van de Duitsers, die een vrij schootsveld richting Hoogmade wilden hebben, worden afgebroken.

geruchten over ruilhandel (met name vlees en kaas), waarbij met gouden sieraden is betaald, en dat voor een vers ei 10 gulden werd gerekend.

Hongerwinter

Een voorbeeld: in maart 1945 aten bijna 175 (van de 800) Hoogmadenaren uit de gaarkeuken, eten dat in café Witteman werd verdeeld. In de loop van 1943 werd een cursus 'vleesloos koken' gegeven. Dat was zeker bijzonder, want de meesten aten hooguit 2x per week vlees. Wie het erg slecht had, werd gesteund door de katholieke kerk (Armenfonds) met geld of voedsel. In de hongerwinter ('44-'45) maakten wanhopige inwoners uit nabij liggende grote steden als Leiden en Den Haag hongertochten, ook naar de boeren in onze omgeving, in de hoop hier voedsel te kunnen bemachtigen.

De Dorpskerk

Materiële zaken werden indien nodig 'beschermd' tegen plunderingen door de Duitsers. Zo werden de grootste loden en tinnen orgelpijpen uit het orgel in de Dorpskerk van Woubrugge gehaald en opgeslagen bij de familie Anker, onder het hooi, op de hooizolder in de Kerkstraat. Lood en tin hadden de Duitsers nodig om om te smelten tot kogels. Gelukkig kon de historische Hemony-torenklok bewaard blijven omdat die er niet zomaar uitgehaald kon worden. Dan had de kerk deels afgebroken moeten worden en aangezien de Dorpskerk toen

ook al een beschermd monument was is dat niet gebeurd. Kerkklokken, van brons gemaakt, werden ook door de Duitsers gevorderd om oorlogstuig van te maken.

De tankval in Woubrugge

Door de bezetting veranderde ook het landschap; op alle mogelijk gevaarlijke en ongevaarlijke plaatsen werd gegraven. De Duitsers waren bang voor een aanval vanuit het westen en richtten daarom een grote verdedigingslinie, voor de brug in Woubrugge, op. Aan de westzijde van het dorp werd een zogenaamde 'tankgracht' gegraven, in de volksmond de tankval genoemd. Hiervan zijn nog steeds twee stukken bewaard gebleven: een stuk parallel aan de provinciale weg tussen Woubrugge en Hoogmade (naast de weg en het fietspad) en vanaf het fietspad een tweede stuk dat nu de westelijke grens van de huidige woonbebouwing van Woubrugge is.

Inundering

Voor die verdedigingslinie zetten de Duitsers ook een deel van de polder Oudendijk en de gehele Veenderpolder onder water. Om de boerderijen, evenals de begraafplaats van Woubrugge, te beschermen, legden vrijwilligers dijken aan. Daardoor kwamen uiteindelijk slechts één boerderij en twee kleine arbeiderswoningen onder water te staan. Bij toerbeurt werd er voor de jonge en oude vrijwilligers erwtensoep gekookt. <<

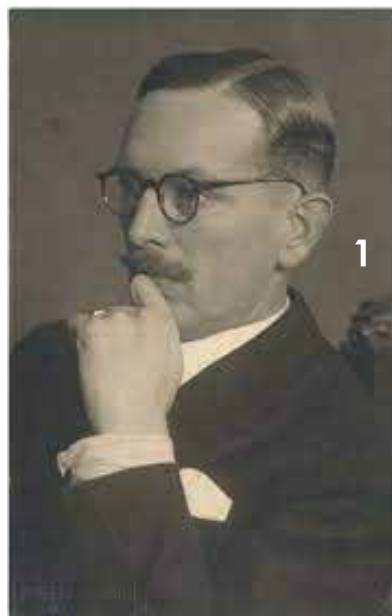
IDit herdenkingsmonument maakte Feike de Vries van restanten van de Engelse jachtbommenwerper die in de nacht van 21 juli 1944 in Woubrugge neerstortte. Beide bemanningsleden kwamen daarbij om het leven.

Bekende Hoogmade- en Woubruggenaren, het verhaal achter straatnamen

door Thea Kok-Lansbergen

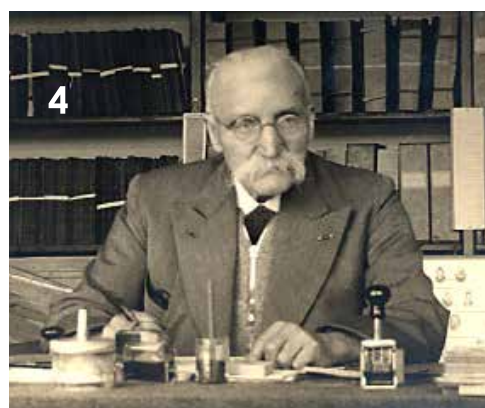

Straatnamen, vernoemd naar 'belangrijke of bekende' mensen die zich het verleden verdienstelijk hebben gemaakt: je ziet ze overal. Het zijn mensen die zich hebben ingezet voor het economisch, maatschappelijk en/of sociaal belang. Voor Hoogmade en Woubrugge zouden we er wel een boek(je) over kunnen schrijven, maar dat is er al: 'Straten schrijven historie' (Hans v.d. Wereld, 1986). Hier beperken we ons tot enkele van die dorpsge-noten.

Woubrugge

Ds. Alexander Comrie (3)

In 1735 werd deze jonge predikant (geb. 1706 en beschermeling van ambachtsheer Th. Van der Aar de Sterke) in Woubrugge beroepen. Hij werd al snel zo bekend dat mensen uit de wijde omtrek naar zijn preken kwamen luisteren. Hij schreef diverse boeken, en ook zijn strijd tegen de Arminianen bezorgde hem bekendheid. Toen hij ziek werd vroeg hij zijn ontslag als predikant aan en verhuisde naar Gouda. Daar overleed hij in 1887.

Cornelis Kempenaar (2)

Geboren in 1775 werd hij in 1825 de eerste burgemeester van Woubrugge. Daarvoor was hij secretaris van Esselijckerwoude, in 1813 schout en in 1917 ontvanger van Woubrugge. Van 1811 tot 1839 was hij ook notaris – het ambt dat hij van zijn vader had overgenomen. In 1851 ging hij met ziekteverlof – in datzelfde jaar overleed hij.

Otto Cornelis van Hemessen (4)

Wat zou een venster als dit zijn zonder onze naamgever? Hij werd in 1854 in Amsterdam geboren en werd in 1884 (tot 1920) veldwachter in Woubrugge. Hij verdiepte zich toen al in de geschiedenis van Woubrugge, Hoogmade en het verdwenen Jacobswoude, en kreeg de titel 'Ambtenaar belast met het oud-archief van de gemeente Woubrugge'. Zijn verzameling is de basis van Museum 'Van Hemessen'.

J.E. Boddens Hosang (1)

Van 1928 tot 1935 was Jacob Eliza Boddens Hosang (geb. 1899) niet alleen burgemeester van Wou-

van Hemessen

brugge, maar ook de jongste burgemeester van Zuid-Holland. Vanaf 1929 was hij ook gemeentesecretaris. In dat jaar liet hij de villa 'Jacobswoude' bouwen, die heel lang ambtswoning van de burgemeesters zou blijven. Na Woubrugge was hij burgemeester van Naarden en Doetinchem.

Hoogmade

Gerrit van Poelgeest (5)

Van Poelgeest kreeg de heerlijkheid Hoogmade, dat daarvoor behoorde aan de heerlijkheid Esselijckerwoude, in 1252 als geschenk van Willem II, graaf van Holland en Rooms-Koning. In 1693 werd Hoogmade verkocht aan Cornelis Sprongh. Tot 1252 vormden de heerlijkheden Hoogmade, Esselijckerwoude en Heer-Jacobswoude één gebied. (Van Gerrit van Poelgeest hebben we helaas geen geschikte afbeelding kunnen vinden.)

Cornelis Sprongh (6)

De grond waarop het nu naar hem genoemde plantsoen ligt, behoorde tot de bezittingen van deze patriciër (geb. 1642). Als Heer van Hoogmade kon hij als bestuurder recht spreken, gronden in pacht geven; belastingen innen en indien nodig ook straffen uitdelen. Hij kocht Hoogmade voor fl. 60.000 van Maria Ernestina Lambertine gravin de Merode, baronesse van Poelgeest. Zij was weduwe van de laatste Van Poelgeest en moest de met schulden beladen boedel van haar man, waaronder Hoogmade, verkopen.

Mr. J.L. en mr. C.H.P. Klaverwijken (7)

Foutje in de straatnaamgeving van de gemeente:

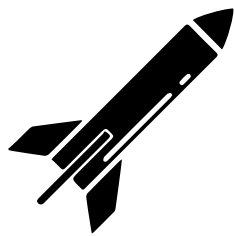

de heren naar wie deze weg genoemd is heetten niet Van Klaverwijken...

Senior werd in 1815 geboren in een geslacht van notarissen, zijn grootvader en vader waren het, net als hijzelf en later zijn zoon. Hij was o.a. regent van het H. Geest of Cornelis Sprongh-hofje in Leiden; zijn zoon was daar later Tweede regent.

Theo Bosman (5)

Van 1925 tot 1943 was de in 1883 geboren Bosman hoofdonderwijzer van de parochieschool. Hij wilde Hoogmade opstuwen in de vaart der volkeren en was zijn tijd ver vooruit. Zo pleitte hij toen al voor een zevende lesjaar. Daarnaast was hij componist, kassier bij de plaatselijke boerenleenbank en spraakleraar. Hij schreef toneelstukken en was actief in verschillende verenigingen.

Het jaar 3023

door Pim Laarmans

36

Na een historische terugblik, weergegeven in de voorgaande vensters, richten we ons hier op de verre toekomst. Hoe kijken de bewoners van onze streek in het jaar 3023 terug naar ons leven in 2023?

'Wat ben jij op het centrale data systeem Central 3023 aan het doen PL0950?'

'Hallo TL5585, ik ben onderzoek aan het doen in het systeem 'Historie' om te weten te komen hoe men in de 21-ste eeuw, in de oude wereld, specifiek in dit gebied leefde. Deze informatie ga ik vervolgens analyseren en gebruiken voor het kunstmatige A.I. systeem. Interessant hoe primitief dat alles in de oude wereld in die tijd was.

Het is voor mij nauwelijks te bevatten hoe onze voorouders 1000 jaar geleden leefden. Men spreekt hier bijvoorbeeld over 'dorpen' met namen als

Hoogmade en Woubrugge. Men woonde daar destijds veelal in naast elkaar staande wooneenheden op de grond. Heel basic en primitief met vervuilende vervoersmiddelen en idem industrie. Wat een verschil met onze huidige woon- en leef-cluster 'Central City' beginnend aan de nieuwe kust, tot 25 km het land in. Iedereen leeft nu in gekoppelde woontorens en alles onder de centrale-koepel met gezuiverde lucht. Transport voor iedereen met de super 'Bubbles', snel, zeer efficiënt en comfortabel. Ik lees hier dat men destijds met name bang was voor het stijgen van de zeespiegel. Nu ligt er reeds honderden jaren, voor de hele kust, een kunstmatig aangelegde hoge duin zee-kering. Een zee-kering, inclusief de volautomatische zeehaven 'TransRot', waar onbemande zeeschepen in- en uitvaren en vanwaar ook automatische ruimtetransporten plaatsvinden. Wat een verschil met de situatie in 2023.

Ik vind hier ook nog informatie over hoe men in die tijd op de wereld communiceerde. Men sprak in de Oude wereld verschillende talen! Wat complex moet dat zijn geweest. Gelukkig is er nu 'een wereldtaal 'COMMU'. Het Hologram-vergaderen stond in 2023 nog in de kinderschoenen. Het systeem dat nu iedereen gebruikt was toen technisch niet goed mogelijk. Dat verklaart waarschijnlijk dat men destijds voor een continentale vergadering in een 'vliegtuig met vleugels' stapte en urenlang overal naartoe vloog. Ruimtereizen over de wereld bestonden nog niet. Wat een verspillings van tijd en energie!

Wist je dat er in de Oude wereld angst voor een tekort aan energie en allerlei grondstoffen was? Dat probleem kennen wij al eeuwen niet meer. Via kernfusie en zon-energie-transformatie is er nu voldoende energie voor iedereen op aarde, en door toepassing van kernfusies zijn er de laatste eeuwen veel nieuwe elementen ontstaan, waaruit er weer nieuwe super-materialen zijn ontwikkeld. Zonder deze nieuwe super-materialen was ruimtereizen naar het nieuwe heelal niet mogelijk geweest.

Ik vind hier trouwens niets over het aanpassen van de werking van het DNA van de mens. Zonder epigenetica en de daar uit voortkomende DNA-aanpassingen waren er vele ziekten blijven bestaan,

waren de mensen psychisch kwetsbaar gebleven en waren er waarschijnlijk op aarde nog vele oorlogen gevoerd.

Kortom: wat is er de laatste eeuwen veel veranderd en verbeterd. Aan de andere kant was de wereld rond 2023 op zich niet verkeerd. De mens was in die dorpen meer zelfstandig, meer creatief en sociaal ondernemend. Gevoelens waren persoonlijk en kwamen niet uit het huidige centrale data systeem 'Central 3023'.

Eigenlijk was die tijd zo slecht nog niet...'

BRONNEN

- Diverse Jacobs ladders
- Pag. 9
Het begon in 1252, Hans v.d. Wereld
- Pag. 10/11:
Hoogheemraadschap van Rijnland.
Handreiking voor cartografisch onderzoek-Overzichts kaarten.
Hoogheemraadschap van Rijnland.
De overzichtskaart van 1615.
- Pag. 14
Het begon in 1252, Hans v.d. Wereld
- Pag. 32
Verhaal over een dorp in oorlogstijd
- Pag. 18
Straten schrijven historie, Hans v.d. Wereld
- Pag. 18/19
Het 'Caertboek van Rynland'
- Pag. 32/33
1940 – 1945 De Tweede Wereldoorlog
door Ed Molenaar en Henk v.d. Post

ILLUSTRATIES

- Feike de Vries maakte de tekeningen op pag. 2, 6, 12, 22 en 32.
- Diverse foto's uit het archief van museum Van Hemessen
- Foto's op pag. 3, 5, 11, 21,30, 31, 33, 36, 37
Wikipedia, CC en iStock photo

37

De canon van Woubrugge en Hoogmade: 1200 jaar geschiedenis

Pag. 2/3	De Limes door Roelf Scholma
Pag. 4/5	Kastelen in de Middeleeuwen (500 tot 1500 n. Chr.) door Pim Laarmans
Pag. 6/7	De afwatering van de Rijn door Pim Laarmans
Pag. 8	De Woudwetering door Ben Beukenholdt
Pag. 9	De bereikbaarheid van Hoogmade door Thea Kok-Lansbergen
Pag. 10/11	Het Hoogheemraadschap van Rijnland door René van Tienhoven
Pag. 12/13	Jan de Bakker door Betty Kemper
Pag. 14/15	De geschiedenis van Hoogmade door Thea Kok-Lansbergen
Pag. 16/17	Kerken in Hoogmade en Woubrugge door Frits Rohling
Pag. 18/19	Het "CAERTBOECK VAN RYNLAND" door Alphons Ouwerkerk
Pag. 20/21	De Vierambachtspolder, vervening en droogmalen door Pim Laarmans
Pag. 22/23	Ontstaan van De Hemmen/De Waterwolf door Pim Laarmans

Pag. 24/25 **Bestuur Hoogmade en Woubrugge**
door **Frans Witteman**

Pag. 26/27 **Bruggen in Hoogmade en Woubrugge**
door **Thea Kok-Lansbergen**

Pag. 28/29 **Otto Cornelis van Hemessen 1854 – 1937**
door **Betty Kemper**

Pag. 30/31 **Bekende Hoogmade- en Woubruggenaren**
door **Thea Kok-Lansbergen**

Pag. 30/31 **Het buurtschap Ofwegen en de boerderij van de paters**
door **Thea Kok-Lansbergen**

Pag. 32/33 **1940 – 1945 De Tweede Wereldoorlog**
door **Ed Molenaar**

Pag. 34 **Bekende Hoogmade- en Woubruggenaren, het verhaal achter straatnamen**
door **Thea Kok-Lansbergen**

Pag. 35 **Het jaar 3023**
door **Pim Laarmans**

